

**ПЕДАГОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА»**

Збірник матеріалів

**III Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених**

(3 листопада 2023 року)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СІМЕЙНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Збірник матеріалів
III Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Випуск 3
3 листопада 2023 року

Одеса
Видавництво ТОВ «Лерадрук»
2023 рік

Рекомендовано до друку Вченою радою університету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Педагогічний альманах «Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика»: збірник матеріалів III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (3 листопада 2023 року). Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2023. Вип. III. 272 с.

Організаційний комітет:

- Богуш А. М. – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор (голова);
- Бабчук О. Г. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (заступник голови);
- Кавиліна Г. К. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (відповідальний секретар);
- Булгакова О.Ю. – доктор психологічних наук, доцент, декан факультету дошкільної педагогіки та психології;
- Левицька М.І. – методист кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології

Матеріали збірника відображають наукові дослідження і їх результати, здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів та молодих науковців, які навчаються у закладах вищої освіти України.

Відповідальність за зміст, точність цитат, прізвищ і представлених даних несе автор.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЕМОЦІЙ СТРАХУ В ПСИХОЛОГІЇ

Д. психол. н., проф. О. Ю. Булгакова
Магістрантка С. А. Демчук

Емоційна насиченість та динаміка життя в сучасному суспільстві призводять до високих психологічних навантажень не тільки у дорослих, а й у дітей. Ця обставина значною мірою зумовлена перетвореннями у суспільстві, підвищенням вимог з його боку до інтелектуальних, психоемоційних, фізичних можливостей людини, до її здатності регулювати соціально прийнятними способами емоційні стани. Найменш захищеними в цих умовах виявляються діти, оскільки і організм, і психіка дитини ще нестійкі, легко вразливі та дуже сприйнятливі до впливу середовища: почуття беззахисності та невпевненість дитини у власному добробуті викликають у нього тривогу та різні страхи.

Ускладнення та розширення обсягу шкільних програм, «комп'ютеризація», щоденні повідомлення про катастрофи, руйнування, лиха, криміногенна обстановка – все це формує нову психологічну реальність у свідомості сучасних дітей. Ситуація, що склалася, обумовлює психічну напругу і тривожність, що виявляються в емоційних станах дітей, що не може не впливати на розвиток особистості дитини.

Серед дітей дошкільного віку найпоширенішим явищем є прояв страхів. Стійкі страхи заважають особистісному розвитку дитини та створюють для неї адаптаційні, невротичні та інші проблеми.

Вивченням проблеми страхів займалися багато вчених, кожен із яких пропонує своє розуміння сутності даного феномену безліч трактувань поняття страху (Дж. Боулбі, З. Фрейд, Дж. Уотсон та ін.).

У роботах Дж. Уотсона страх – це фундаментальна, вроджена емоція, що стоїть у ряді первинних (гнів, любов),

що з моменту народження [3]. Страх – це специфічний гострий емоційний стан, особлива чуттєва реакція, що виявляється у небезпечній ситуації. Кожній здоровій людині властиве почуття страху, оскільки ця здатність має велике значення для самозбереження.

Фрейд стверджував, що страх – афективний стан і насамперед те, що можна відчутти. Це відчуття має характер незадоволення. Цей автор розрізняє страх реальний та страх невротичний. Реальний страх є біологічною реакцією на небезпеку, він пов'язаний з рефлексом втечі, і його можна розглядати як вираження інстинкту самозбереження. Невротичний страх вчений визначає як страх очікування як «безпредметну емоційну реакцію», джерелом якої є сексуальні та агресивні потяги, пригнічені в дитячому віці [3].

У психологічному словнику страх трактується як «негативна емоційна реакція людини на справжню чи мниму небезпеку. страх позбавляє індивіда здатності свідомо керувати своїми діями. В залежності від характеру небезпеки, інтенсивність і специфіка переживання страх варіює в досить широкому діапазоні відтінків /побоювання, переляк, жах/ та ін.» [2, с. 298].

Вікові страхи відзначаються в емоційно чутливих дітей як відбиток особливостей їхнього психічного та особистісного розвитку. Виникають вони під впливом наступних факторів: наявність страхів у батьків, тривожність у відносинах з дитиною, надмірне запобігання її від небезпек та ізоляція від спілкування з однолітками. Велика кількість заборон з боку батька тієї ж статі або повне надання свободи дитині батьками та іншої статі, а також численні нереалізовані загрози всіх дорослих у сім'ї, відсутність можливості для рольової ідентифікації з батьками тієї ж статі, переважно у хлопчиків. Конфліктні стосунки між батьками, психічні травми типу переляку, психологічне зараження страхами у спілкуванні з однолітками і дорослими.

Невротичні страхи характеризуються великою емо-

ційною інтенсивністю і напруженістю, тривалим перебігом чи сталістю, несприятливим впливом формування характеру і особистості, взаємозв'язком коїться з іншими невротичними розладами і переживаннями, уникненням об'єкта страху. Невротичні страхи можуть бути результатом тривалих та нерозв'язних переживань. Частіше бояться подібним чином чутливі, які відчують емоційні труднощі у відносинах із батьками діти, чиє уявлення себе спотворене емоційними переживаннями у ній чи конфліктними. Ці діти не можуть покладатися на дорослих, як на джерело безпеки, авторитету та кохання. Діти, які не набули до школи необхідного досвіду спілкування з дорослими та однолітками, не впевнені в собі, бояться не виправдати очікування дорослих, відчують страх перед учителем.

Ситуативний страх виникає у незвичайній, вкрай небезпечній або шокуючій обстановці, наприклад, при нападі собаки. Часто він є результатом психічного зараження панікою групи людей, тривожних передчуттів із боку членів сім'ї, конфліктів і життєвих невдач.

Особистісно обумовлений страх зумовлений характером людини, наприклад, її підвищеною недовірливістю, і здатний виявлятися в новій обстановці або при контактах з незнайомими людьми.

Ситуативний і особистісно обумовлений страхи часто поєднуються і доповнюють один одного.

Слід зазначити, що страх – емоція, що інтенсивно виражається, слід розрізняти його звичайний, природний, або віковий характер, і патологічний рівні. Зазвичай страх короткочасний, оборотний, зникає з віком, не торкається глибоко ціннісних орієнтацій людини, істотно не впливає на її характер, поведінку та взаємини з оточуючими людьми. Деякі форми страху мають захисне значення, оскільки дозволяють уникнути зіткнення з об'єктом страху.

Причинами страху можуть бути події, умови чи ситуації, які є початком небезпеки. Страх може мати своїм пред-

метом будь-яку людину чи об'єкт. Іноді страх не пов'язаний ні з чим конкретним, такі страхи переживаються як безпредметні. Страх може викликатися стражданням, це з тим, що у дитинстві сформувалися зв'язок між цими почуттями.

Іноді вирази страху такі очевидні, що не потребують коментарів, наприклад, жах, заціпеніння, розгубленість, плач, втеча. Про інші страхи можна судити лише з низки непрямих ознак, як-от прагнення відвідування низки місць, розмов і книжок на певну тему, збентеження і сором'язливість під час спілкування. При гострому почутті занепокоєння людина губиться, не знаходить потрібних слів для відповіді, каже невпопад, невиразним, тремтячим від хвилювання голосом і часто мовчить зовсім. Погляд відсутній, вираз обличчя наляканий. Усередині все «опускається», холодіє, тіло стає важким ноги ватними, у роті пересихає, дихання перехоплює, щемить у серці, долоні стають вологими, обличчя блідне, і людина «обливається холодним потом». Одночасно він робить багато зайвих рухів, переминається з ноги на ногу, поправляє без кінця одяг або стає нерухомим або скутим. Перелічені симптоми гострого занепокоєння говорять про перенапруження психофізіологічних функцій організму, їх розлад.

При станах хронічного занепокоєння та страху людина (дитина) перебуває у напруженому очікуванні, легко лякається, рідко посміхається, завжди серйозна та стурбована. Вона не може повністю розслабити м'язи, зайво втомлюється, йому властиві головні болі, що приходять, і спазми в різних ділянках тіла. Незважаючи на втому, не вдається відразу заснути, тому що дитині заважають різноманітні нав'язливі думки, здогади передчуття.

Таким чином, незважаючи на те, що страх – це інтенсивно виражена емоція, слід розрізняти його звичайний, природний або віковий, і патологічний рівні. Зазвичай страх короткочасний, оборотний, зникає з віком, не торкається глибоко ціннісних орієнтацій людини, істотно не

впливає на її характер, поведінку та взаємини з оточуючими людьми. Деякі форми страху мають захисне значення, оскільки дозволяють уникнути зіткнення з страхом.

Набагато найпоширеніші так звані нав'язні дитячі страхи. Їхнє джерело – дорослі, що оточують дитину (батьки, бабусі, вихователі дитячих установ), які мимоволі заражають дитину страхом, тим, що надмірно наполегливо, підкреслено емоційно вказують на наявність небезпеки. В результаті дитина реально сприймає тільки другу частину фраз типу: «Не підходь – впадеш», «Не гладь – вкусить» та ін. Виникає реакція страху. Дорослий домігся свого – дитина послухалася. Але страх закріпився та поширився на вихідні ситуації.

Все це дає підставу говорити про умовно-рефлекторний характер страху, навіть якщо дитина лякається (здригається) при раптовому стукоті або шумі, оскільки останній колись супроводжувався вкрай неприємним переживанням. Подібне поєднання закарбувалося в пам'яті у вигляді певного емоційного сліду і тепер не довільно асоціюється з будь-яким раптовим звуковим впливом.

З цього наукового різноманіття можна назвати те, що занепокоєння, тривога, страх – такі ж емоційні невід'ємні прояви нашого психічного життя, як і радість, захоплення, гнів, здивування, смуток. Отже, в людини як біологічної істоти виникнення страху як доцільно, так й корисно. Страх є базової емоцією, яка сигналізує про можливу чи актуальну небезпеку життю та благополуччя організму. Однак для людини як соціальної істоти страх часто стає перешкодою для досягнення поставленої нею мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

2. Психологічний словник. Авт.-уклад. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова. За ред. Н. А. Побірченко. URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/O_Serhieienkova_IL.pdf
3. Ludy T. Benjamin, Ludy T. Benjamin, Jr. A History of Psychology in Letters. Blackwell Publishing, 2006, p. 156

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Д. психол. н., проф. О. Ю. Булгакова
Магістрант П. В. Соколов

Реформа освіти в сучасний час підкреслює вирішальне значення дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Сучасні заклади дошкільної освіти прагнуть створити середовище, яке сприяє самореалізації та зростанню кожної особистості, виховуючи покоління, здатне до навчання протягом усього життя. Серед ключових показників особистісного розвитку дитини в цей період значну позицію займає пізнавальна діяльність. Вона служить основою для придбання дитиною культурних знань і досвіду, а також життєво важливим елементом у формуванні психічних якостей, незалежності, ініціативності та творчості, які сприяють цілісному розвитку особистості.

Дослідники досліджували різні аспекти пізнавальної активності у дітей дошкільного віку. У сфері когнітивного виховання воно описується як риса особистості, що відображає ставлення людини до процесу пізнання, позначаючи готовність і прагнення до самостійних пізнавальних починань. Це заняття передбачає оволодіння соціальним досвідом, накопиченими знаннями та методами діяльності, розробленими людством.

У психологічних дослідженнях пізнавальна діяльність розглядається як складна психологічна конструкція, що охоплює вибіркочу спрямованість людини на предмети